

Sexbasert menneskehandel med kvinner – et frigjøringspsykologisk perspektiv

Audhild Sinnes

Sexbasert menneskehandel med kvinner – et frigjøringspsykologisk perspektiv

Frigjøringspsykologien, en radikal psykologisk retning med utspring i Latin-Amerika, kan være et hensiktsmessig rammeverk for norsk psykologisk bistand til ofre for internasjonal sexindustri.

ILLUSTRASJON: TRUDE TJENSVOLD

I Stavanger i 2012 hadde man kjennskap til at i alt 121 kvinner var i gateprostitusjon i byen. Av disse var 116 fra Nigeria (Bymisjonssenteret i Stavanger, 2013). I en liten by som Stavanger vises et så stort

antall afrikanske gateprostituerte tydelig i bybildet. Lokalpressen bærer preg av at dette opptar byens befolkning.

Nigerianere utgjør den største enkeltgruppen av utenlandske prostituerte i Norge i dag, og man antar at de fleste av dem er, eller har vært, utsatt for menneskehandel (Pro Sentret, 2012). Menneskehandel er den nest største illegale industrien i verden, og ifølge Interpol den hurtigst voksende (Cwikel & Hoban, 2005). Illegal form, verdensomspennende utbredelse og uenigheter i forhold til definisjoner sannsynliggjør store mørketall (Monzini, 2005). Handel med mennesker i den hensikt å tjene penger på deres seksualitet, den såkalte sexindustrien, utgjør den største undergruppen innenfor menneskehandelen. Sexindustrien antas å rekruttere om lag en million nye kvinner og barn i året (Farr, 2005).

Bekjempelse av menneskehandel og ivaretagelse av dens ofre er fra ulikt hold kalt en av de største juridiske og helsepolitiske utfordringene i vår tid (United Nations Office on Drugs and Crime, 2007; Scarpa, 2008). Norge har forpliktet seg internasjonalt til å ta disse utfordringene på alvor, og siden 2003 er det utarbeidet fire norske handlingsplaner mot menneskehandel/trafficking. I den siste planen, «Sammen mot menneskehandel» (Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel, 2011–2014), slår regjeringen fast at ofre for menneskehandel ofte er psykisk skadet, og gruppen loves psykologisk bistand. Hva innebærer dette for norske psykologer? Hva vet vi om psykisk helse blant kvinnene som er involvert i denne virksomheten, og hvilken form for bistand har de behov for?

Nigerianske prostituerte i Stavangers gater viser frem en virkelighet som mange av oss helst ville fortrenge

Over en to-års periode har jeg vært engasjert i Kirkens Bymisjons prostitusjonsprosjekt Albertine i Stavanger. Min rolle har vært frivillig, «ufaglig» og ulønnet medarbeider i det oppsøkende arbeidet i byens nigerianske prostitusjonsmiljø. Ved å bruke en kveld i måneden på dette har jeg fått møte mange kvinner fra Nigeria som er i Stavanger for å selge sex. Jeg har, gjennom dialoger med dem direkte, og med Albertines ansatte, blitt interessert i, nysgjerrig på og berørt av disse kvinnene.

I denne artikkelen peker jeg på en marginalisert gruppe i samfunnet vårt som jeg mener har behov for psykologfaglig bistand; kvinner involvert i sexbasert menneskehandel generelt og gateprostituerte nigerianske kvinner spesielt. Jeg ønsker også å kaste lys over frigjøringspsykologien som jeg hevder har potensial som teoretisk rammeverk for psykologfaglig engasjement rundt denne gruppen. Frigjøringspsykologi er psykologi utarbeidet av kolleger i sør og øst – i land som i dag

avgir kvinner til sexindustrien. Den er en psykologfaglig ideologi for engasjert og solidaritetsbasert psykologisk arbeid med mennesker fra marginaliserte grupper (Burtan & Kagan, 2010).

Jeg begynner med å presentere fenomenet «sexbasert menneskehandel med kvinner» med særlig vekt på psykisk symptomatologi. Jeg beskriver så noen av de mest sentrale prinsippene som er nedfelt i frigjøringspsykologi, og som har direkte relevans for psykologers arbeid med mennesker som er undertrykt og marginalisert sosialt og økonomisk. Til slutt drøfter jeg hvordan frigjøringspsykologiske prinsipper kan ha aktualitet som forståelsesramme for psykologfaglig engasjement i forhold til nigerianske offer for sexbasert menneskehandel i Norge, både på et klinisk og et samfunnspsykologisk nivå.

Internasjonal sexbasert menneskehandel med kvinner

«Menneskehandel» er definert i FNs Palermoprotokoll som i Norge er nedfelt ved straffeloven § 224: «Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd utnytter en person til: prostitusjon eller andre seksuelle formål, tvangsarbeid eller tvangstjenester, herunder tiggning, krigstjeneste i fremmed land eller fjerning av vedkommendes organer.»

Årsaksbildet kan grovt deles opp i «dytt»-årsaker og «dra»-årsaker (Scarpa, 2008). Fattigdom, befolkningsvekst og bortfall av tradisjonelle kvinnearbeidsplasser «dytter» kvinnene, og et stort marked «drar» dem. Utbredt korrupsjon, enkle kommunikasjons- og transportformer og lave strafferammer tilrettelegger for handelen. Internasjonal sexindustri er ofte den eneste aktøren som tilbyr fattige kvinner en billett ut av en fastlåst og uholdbar livssituasjon. Noen klarer å bruke systemet, betale gjelden og få et bedre liv ved hjelp av sexindustriens billett. Mange klarer det ikke.

Menneskehandelens vanligste organisasjonsform er små, fleksible, men godt organiserte grupper som igjen er tilknyttet større, ofte mafiastyrte nettverk. Påført gjeldsslaveri er virksomhetens basis (Farr, 2005). Andelen kvinnen sitter igjen med av egen inntjening, er ofte minimal. Skulle hun klare å betale gjelden, kan det hende at hun igjen blir solgt – og så er hun tilbake ved utgangspunktet (Monzini, 2005). Selve kjøps- og salgssituasjonen er beskrevet som svært traumatiserende (Zimmermann et al., 2003). Noen steder foregår salget på markeder der kjøperen fritt kan vurdere «varen» ved selvsyn og beføling (Jeffreys, 2009).

Det er vanlig å høre at nigerianske sexselgere i Norge har pådratt seg en gjeld på 500 - 600 000 kr på veien hit, en vei som kan ha tatt dem 4 år dersom de er blitt eskortert en av de

kjente rutene: landveien gjennom Afrika til Marokko (Skilbrei, Tveit & Brunovskis, 2006). De fleste nigerianerne som prostituerer seg i Norge kommer hit via et annet Schengenland som Italia og Spania (Pro Senteret, 2012).

Traffickingindustrien leverer det som etterspørres, den er markedsstyrt, og den blir stadig mer effektivisert (Farr, 2005). Markedet er stort og etterspør stadig nye kvinner, og man får det man ber om – det være seg sex med jomfruer, barn, kvinner med melk i brystene eller seksualisert vold (Raymond, 2003). Et høyt antall barn utnyttes i sexindustrien, og menn befinner seg på begge sider i handelen. En stor majoritet av salgsobjektene er imidlertid kvinner fra fattige land, og majoriteten av kunder er menn fra rike land. Dette gjør det relevant å omhandle sexbasert menneskehandel som et kjønna, globalt fenomen.

Studier fra ulike steder i verden knytter alvorlig psykisk symptomatologi til sextrafficking. En studie fra Nepal viste høyere grad av depresjon og PTSD for kvinner utnyttet seksuelt enn for kvinner utnyttet på andre måter (Tsutsumi, Izutsu, Poudyal, Kato & Marui, 2008). En gresk studie viste at kvinner misbrukt i sexindustri hadde høyere forekomst av dissosiasjon, depresjon, skam og negativ kroppssopplevelse enn andre kvinnelige «misbruksoffer» (Antopoulou, 2006). En australsk studie avdekker komplekse traumeerfaringer hos gateprostituerte kvinner samt høyere grad av PTSD enn for normalbefolkningen (Roxburgh, Degenhardt & Copeland, 2006). Cathy Zimmermann er den som først og fremst forbindes med forskning på menneskehandel og kvinners helse. Hennes forskning har vist klare sammenhenger mellom prostitusjon i sexindustrien og multipl psykisk og somatisk symptomatologi av alvorlig grad (Zimmerman et al., 2003; Zimmerman et al., 2006; Hossain, Zimmerman, Abas, Light & Watts, 2010). Zimmerman har vært sentral i WHO's utarbeiding av retningslinjer for intervjuing av traffickingofre.

I sexindustrien brukes mye, sterk og uforutsigbar vold (Farr, 2005). Ifølge den italienske jussprofessoren Monzini (2005) fører den brutale volden ofte til død, og Monzini frykter at dødstallene for prostituerte kvinner i sexindustrien er kraftig underrapportert. Pro Senteret (Bjørndahl, 2012) beskriver hvordan livet til prostituerte kvinner i Oslo preges av vold. Kvinnene utsettes for vold av bakmenn, kunder og tilfeldig forbipasserende.

Kvinner med prostitusjonserfaring fra sexindustrien fremviser ofte alvorlige og komplekse symptombilder (Zimmerman et al., 2003). Man finner kognitive svikt som kan knyttes til utført vold mot ofrenes hoder. Kvinnene har ofte oppholdt seg over lang tid i miljø preget av repeterende, påtrengende og langvarig traumatisering. Graden av PTSD er særlig sterk og lidelsestrykket

særlig langvarig når vold og kontroll er planlagt og implementert av mennesker (Herman, 1997). Sammenfallende symptomatologi er vist for offer for menneskehandel som for torturofre (Farley et al., 2003; Monzini, 2005; Yakushko, 2009; Zimmerman et al., 2006). «Stockholmssyndromet», hvor et voldsoffer utvikler avhengighet og sympati for sin overgriper, er utbredt i populasjonen (Farley et al., 2003; Zimmerman et al., 2003). Det kan oppleves forvirrende å snakke med utenlandske prostituerte kvinner fordi hallik, overgriper og kjæreste plutselig viser seg å være en og samme mann. Det kompliserer også det kliniske bildet at mange bærer på traumeerfaringer fra tida før de ble del av internasjonal sexindustri. Vi snakker da om traumer påført gjennom et liv i fattigdom og med marginale livsbetingelser.

Frigjøringspsykologi

Frigjøringspsykologi forbindes først og fremst med Latin-Amerika og med psykologiprofessor og teolog Ignacio Martín- Baró. Martín-Baró bodde og arbeidet i El Salvador frem til 1989, da han ble anklaget for marxisme og skutt av en regjeringstilknyttet dødsskvadron. «Frigjøring» var et begrep som preget latinamerikansk academia mot slutten av forrige århundre. Tema som undertrykking, eksklusjon og utnytting ble diskutert interdisiplinært, og det ble knyttet sterke bånd mellom universitetene og politiske og humanitære grasrotbevegelser (Montero & Sonn, 2010).

Sexbasert menneskehandel med kvinner er et kjønnet, menneskerettslig, politisk og psykologisk problem av alvorlig grad og med stor utbredelse

Frigjøringspsykologer poengterer at det kan være umulig å skille erfart lidelse fra politisk kontekst. Psykologien som vitenskap kan derfor ikke stille seg utenfor den politiske konteksten den inngår i, men må brukes til å dokumentere overgrep og undertrykking, til å lindre undertrykkingens konsekvenser og som redskap til endring (Lavik & Sveaass, 2005). Frigjøringspsykologer fremholder viktigheten av at underkuende samfunnsstrukturer avdekkes, og at mennesker bevisstgjøres i forhold til mekanismene i systemene de inngår i. Den strukturelle volden påpekes og angripes (Christie, 2010). Strukturell vold defineres som vold som er normalisert og vevd inn i organisasjon, lokal tradisjon og/eller internasjonal politikk på en så subtil måte at den kan være vanskelig å se. Strukturell vold kuer og dreper ved at makt utøves indirekte gjennom undertrykkende systemer og ved behovsdeprivasjon.

Frigjøringspsykologisk litteratur oppfordrer til å jobbe diagnostisk «utenfra og innover», fra sosiopolitisk nivå, via andre sosiale systemer pasienten inngår i, og til individnivå. Dette er for å unngå at strukturelle problemer blir redusert til personlige problemer og beskrevet som individuelle forskjeller (Martín-Baró, 1996). Martín-Baró mente at psykologien hadde potensial til å bli et redskap i undertrykte menneskers hender. Et redskap de kunne bruke til å samle styrke, til å reise seg, og til å forandre.

Behandlingen skal komme «nedenfra» idet det undertrykte individ, gjerne støttet av psykolog, tar fatt på sitt eget endringsarbeid. Martín-Baró bruker Freires begrep «conscientization» (best oversatt med bevisstgjøring) for å forklare hvordan han forstår psykologisk frigjøringsarbeid som en dialektisk prosess mellom individ og samfunn. Ved bevisstgjøringsarbeid rundt sosial situasjon og politiske sammenhenger kan oversikt og økt handlingsrom oppnås. Økt handlingsrom kan i sin tur gi nye erfaringer og muliggjøre endringsarbeid på både individuelt og sosialt nivå. Moane (2011) beskriver frigjøringspsykologisk behandling som en rekke prosesser som inngår i en behandlingsspiral med tre nivå. På det individuelle nivå handler frigjørende terapi først og fremst om å skape indre styrke. Det mellommenneskelige nivå er viktig for å skape kontakt mellom mennesker som har fått sin sosiale sammenheng fragmentert, og på det politiske nivå foretas utadrettet arbeid for å forandre.

Vestlig psykologi kritiseres fra frigjøringspsykologisk hold for å påberope seg universalitet uten å se hvor preget den er av den individfokuserede kulturen den springer ut fra. Resultatet blir en psykologi som fremstår som imperialistisk og irrelevant for store deler av jordens befolkning. Det hevdes at dersom psykologien skal ha relevans, må den forankres i lokal kultur- og menneskekunnskap. Frigjøringspsykologer har også kritisert sitt fags utilstrekkelighet i å forstå, beskrive og intervensere i forhold til problemer i skjæringspunktet mellom politisk makt, vold, undertrykking og helse (Lavik & Sveaass, 2005). De hevder at dette har ført til at faget har oversett og feiltolket og dermed medvirket til sementering av urettferdighet. Martín-Baró hevdet at også psykologien som vitenskap trengte frigjøring fra strenge objektivitetskrav og snevre interessefelt. Psykologien som er utviklet i hans ånd har lagt vekt på metodologisk eklektisme. Martín-Baró etterlyste engasjement og stillingtagen i møte med urettferdighet, men advarte mot å gi avkall på vitenskapelig distanse og ende opp i en kollaps av subjektivistisk aktivisme. Frigjøringspsykologiens grunnlegger understreket at hans psykologi ikke skulle være et alternativ, men et supplement til vestlig psykologi (Martín-Baró, 1996).

Frigjøringspsykologi som terapeutisk forståelsesramme

Relevante diagnostiske samtaler «utenfra» kan gjerne starte i internasjonal politikk. Sosiolog Zygmunt Bauman mener at premissene for fattige kvinners liv i dagens verden er under enhver kritikk. Han kaller globaliseringen et paradoks som har marginalisert to tredjedeler av verdens befolkning bak det han kaller vår «globale berlinmur», en mur som voktes av strenge immigrasjonsregler (Bauman, 1998). Fattigdom er hovedårsak til at nigerianske kvinner kommer til Europa for å selge sex (Skilbrei et al., 2006). Ifølge Redd Barna (Laraas & Sommerseth, 2012) dør 2,6 millioner barn hvert år av sult og underernæring. Et slikt tall understreker alvoret til mødre som oppgir at de havnet i menneskehandelen på grunn av matmangel. Å leve i fattigdom er å leve i konstant angst (Moane, 2011). Å være fattig vil også si å ha et pragmatisk forhold til ordet «valg» som for mange synes å være synonymt med «overlevelsesstrategi». For nigerianske kvinner er det så å si umulig å skaffe seg legalt opphold i Europa (Skilbrei & Tveit, 2007). Illegal immigrasjon kan fremstå som eneste farbare vei ut av en uholdbar livssituasjon, og i det illegale systemet har menneskehandlerne muligheter til å utnytte kvinners sårbarhet.

For å kunne føre en klinisk dialog, og dermed komme i behandlingsposisjon, er det viktig å ha klientens kulturelle og politiske virkelighet som bakteppe. Å oppnå tillit er spesielt utfordrende i forhold til klienter med erfaring fra en virksomhet hvor misbruk av tillit er del av forretningskonseptet. Nigeriansk tradisjonell kultur, som er rådende på landsbygda der de fleste prostituerte kvinnene kommer fra, er kollektivistisk basert, og familien og religionen er særlig sentrale elementer (Mama, 1995; Naijiria, Ugwuegbulam, Homrich & Kadurumba, 2009; Rasmussen, 2011). Den nigerianske psykologiprofessoren Amina Mama (1995) hevder at psykologien, med sine universelle og individsentrerte sannheter, har neglisjert svarte kvinners kollektivistiske identitetsforståelse. Prostituerte nigerianske kvinner definerer seg ofte som del av et lidende fellesskap, et fellesskap som måtte sende en representant ut i det uvisse for å forsøke å skaffe nødvendig kapital (Okonofua, Ogbomwan, Alutu, Kufre & Eghosa, 2004). Samtidig vet vi at mange kvinner kommer inn i sexindustrien fordi nære familiemedlemmer lokker, presser, trygler eller rett og slett selger dem. For kvinner fra en kollektivistisk kultur kan svik fra nære familiemedlemmer være særlig hardt å bære, siden identiteten er så forankret i gruppen, og siden det å bryte med familien kan innebære å avskjære seg fra den eneste kjente formen for «trygdeytelser».

Det er vanlig at menneskehandlere utnytter religiøs frykt for å oppnå underdanighet (Rasmussen, 2011). I trafficking av vestafrikanske kvinner brukes fryktinngytende religiøse ritualer som har like «god» effekt på afrikanerne som gruppevoldtekter og rå vold har på østeuropeiske og asiatiske kvinner (Monzini, 2005). I Edo-provinsen, hvor de fleste prostituerte nigerianerne i Norge kommer fra, er religionen sammensatt av tradisjonell religiøsitet og kristendom. Ritualer hvor kvinnen, som skal reise til Europa, f.eks. legger fra seg kjønnsår i tempelet til gudinnen Aiyélála, er vanlig (Rasmussen, 2011). Ved å gjøre dette skal Aiyélála beskytte, men hun kan også straffe edbrytere og deres familier hardt. Det er også sett eksempler på at bakmenn tilknyttet kristne kirker har brukt kristendommen som maktmiddel (Rasmussen, 2011).

Frigjøringspsykologi fremhever dialog som metode (Watkins & Shulman, 2008). Dialog med klienter, som har lite erfaring i å bli lyttet til, er en verdighetsfremmende metode. Marginaliserte mennesker er usynliggjorte mennesker, mennesker som trenger hjelp til tydeliggjøring både overfor seg selv og samfunnet (Lavik & Sveaass, 2005). I frigjøringspsykologisk tenking er dialog drivende kraft i bevisstgjøringsarbeidet hvor samfunnspsykologisk og individualpsykologisk endringsarbeid driver hverandre fremover i positive endringsspiraler. I klinisk arbeid med offer for menneskehandel kan prinsippet om psykologi nedenfra være nyttig vegviser i bevisstgjøringsarbeidet. Psykoedukasjon og støtte til bevisstgjøring rundt egen rolle må utføres med klinisk skjønn og med utgangspunkt i klientens motivasjon. Empowerment- arbeid er et nøkkelbegrep. Klinisk arbeid basert på kunstneriske uttrykksformer fra klientens kulturbakgrunn, anvendes i identitets- og egostyrkende arbeid (Watkins & Shulman, 2008). Gruppeterapi anbefales i frigjøringspsykologisk litteratur. Når det gjelder klienter med erfaring fra menneskehandelen, må man imidlertid være oppmerksom på at frykt for sexindustriens etterretning kan umuliggjøre trygghet i terapeutiske grupper (Yakushko, 2009).

Bevisstgjøring går som en rød tråd gjennom hele den frigjøringspsykologiske behandlingsspiralen fra individ, til gruppe og til politisk nivå. Bevisstgjøringen har en klar politisk komponent. Når politisk bevissthet og engasjement blir sett på som mål for psykologisk behandling, stiller man seg lagelig til for kritikk som går på at roller blandes, og at det utøves uetisk politisk påvirkning av mennesker i en sårbar situasjon. Frigjøringspsykologers motsvar er at å bistå usynlige mennesker i kampen for synlighet ikke kan foregå i et politisk vakuum.

Psykologisk bistand fremholdes som avgjørende viktig for traffickingofre, samtidig som det kan synes som at denne gruppen mottar minimalt med oppmerksomhet og ressurser (Yakushko, 2009). Barrierer av både juridisk, kulturell og følelsesmessig art gjør det vanskelig for kvinner med

prostitusjonserfaring å få den helsehjelpen de kunne trenge. Interessant er det derfor når Brunovskis (2007) peker på at mange ofre for menneskehandel takker nei til ulike former for hjelpetiltak. Å ikke ville godta offerrollen pekes på som *en* mulig forklaring på dette. Ved å avvise offerrollen avviser kvinnene samtidig hjelpernes individsentrerte fokus. Kanskje velger de å bære sin skjebne i det lengste i nøktern viten om mangel på alternativer for dem de har forsørgeransvar for? Den kollektive individforståelsen gir tunge ansvarsbyrder, men også styrke til den enkelte kvinne, og den kan samtidig både forvirre og imponere helsearbeidere – kvinnene passer rett og slett ikke inn i vårt offerbilde (Marmo & Chazal, 2010). Brunovskis og Surtees (2012) råder helpere til å ta de nigerianske kvinnenens familietilknytning og ansvarsbyrde på alvor og la hjelp til familien være integrert del av bistanden. I en postkolonial virkelighet må helpere tilstrebe ydmykhet overfor klienter med snevrere livsbetingelser enn våre egne. «Frigjøring» er blitt de marginalisertes ord fordi det i motsetning til «utviklingshjelp» ikke har konnotasjoner til underdanighet og offerrolle (Watkins & Shulman, 2008).

I Norge kan kvinner som identifiseres som «mulig offer for menneskehandel» få midlertidig oppholdstillatelse i 6 måneder. Dette oppholdet kalles refleksjonsperiode og skal gi tid til refleksjon over hvorvidt man har en sak man kan og vil føre i rettsapparatet. Med ROSA - prosjektet har Justisdepartementet gitt krisesentersekretariatet mandat til å drive informasjonsarbeid og oppfølging til offer for menneskehandel. ROSA (Reetablering, Oppholdssteder, Sikkerhet, Assistanse) har døgnåpen telefontjeneste, og de disponerer trygge boliger for mennesker på flukt fra menneskehandlere. Informasjonsansvarlig i ROSA, Maya Brenna Nielsen (2012), sier at hun lenge har etterlyst psykologfaglig bistand for kvinnene i hennes klientgruppe. I refleksjonsperioden gis fri rettshjelp i form av bistandsadvokat. Nielsen etterlyser også fri psykologhjelp. Hun tror at med slik bistand ville flere kvinner klare å gå en rettsak i møte, og hun hevder at mange av ROSA s samarbeidsland har et slikt tilbud.

Zimmerman et al. (2008) lar sin forskning på traumer hos traffickingofre munne ut i et politisk krav om prosedyrer som skal sikre god og adekvat traumebehandling uten at det stilles juridiske betingelser til hjelpen. Hun understreker at ikke bare kvinnene, men også rettsapparatet, har nytte av at ofre for menneskehandel får god psykologisk bistand så tidlig som mulig. Ifølge ROSA er det særlig de kvinnene som fremstår som mest traumatiserte, samt de som har trusler mot egne barn hengende over seg, som lar være å anmelde graverende forhold. Det er en stor psykologisk påkjenning for en traumatisert kvinne i et fremmed land å skulle stille som fornærmet og vitne i en straffesak mot

menneskehandlere (Nielsen, 2012). Å sikre ofre for menneskehandel psykologisk bistand kan altså både ha en helsemessig og en juridisk effekt.

Ifølge frigjøringspsykologisk tenkning skal psykologen ideelt sett kunne gå inn i og ut av terapirom og samfunnsarena. Psykologen, som kjenner problematikken slik den manifesterer seg på individplan, skal være med og behandle det traumatiserte og traumeproduserende samfunnet. En slik behandling kan f.eks. være arbeid med holdningsendring. Martín-Baró brukte spørreundersøkelser, og offentliggjøring av disse, som en speilende og bevissthetsskapende metode (Martín-Baró, 1996). I noen av de landene prostituerte rekrutteres fra, er forebyggende holdningskampanjer tatt i bruk for å advare kvinner mot oppkjøpere.

Holdningsendringsarbeid er også viktig fra vestlig side. Hvordan kan psykologisk kunnskap brukes til å redusere «dra»-årsaker og redusere etterspørsel etter fattige kvinners seksualitet? Hvordan kan vi påvirke samfunnsutviklingen slik at verdens kvinner slipper å bruke menneskehandlere som redningsmenn ut av en fortvilet livssituasjon? I Norge har holdninger i samfunnet i de siste årene gått i de utenlandske prostituerets disfavør (Pro Sentret, 2012; Skilbrei, 2009). I norsk presse beskrives nigerianske kvinners oppførsel som om *den* var prostitusjonens hovedproblem (Skilbrei, 2009), og 40 % av nigerianske prostituerte kvinner i Oslo oppgir å ha blitt spyttet på (Bjørndahl, 2012).

Norge har i senere år ytt betydelig økonomisk støtte til hjemvendte traffickingofre i deres opprinnelsesland (Berman & Marshall, 2010). I Nigeria beskrives imidlertid det psykiske helsevernet for hjemsendte kvinner med prostitusjonserfaring som utilfredsstillende (Skilbrei & Tveit, 2007). Utdannet personell er mangelvare, og behandlingstiden for kort i forhold til den alvorlig psykiske problematikken kvinnene ofte har pådratt seg i Europa.

Frigjøringspsykologisk arbeid på samfunnsnivå kan, i latinamerikansk ånd, også dreie seg om å medvirke til samarbeid mellom spesialisthelsetjeneste, statlige og private hjelpeorganisasjoner og universitet. Et slikt samarbeid kan være av både nasjonalt og internasjonalt format. I Romania har psykolog Iana Matei oppnådd internasjonal anerkjennelse for sitt arbeid med beskyttelse og rehabilitering av traffickingtraumatiserte romanske kvinner og jenter. Matei er også kjent for sitt uredde arbeid med å konfrontere menneskehandlere politisk og gjennom rettsapparatet. Hun etterlyser større psykologfaglig engasjement for denne klientgruppen og håper på at europeisk samarbeid skal kunne vokse frem (Matei, 2010).

Frigjøringspsykologisk tilnærming «utenfra» lar oss se de «traffickingtraumatiserte» kvinnes lidelser i en verdenspolitisk kontekst. I denne konteksten inngår vi alle som deler i

et stort og verdensomspennende drama. Verdenssamfunnet kunne med frigjøringspsykologisk terminologi kalles et «traffickingtraumatisert samfunn» bestående av offer, overgripere og mange passive tilskuere. Frigjøringspsykologer har vært opptatt av at hvor mennesker underkues, vil også overgriperne og tilskuerne trenge frigjøring fra henholdsvis spiraler av vold og handlingslammelse (Watkins & Shulman, 2008). Hvor grensen går mellom kjøper og overgriper, hvem overgriperne er, og hva som kjennetegner menn som kjøper og selger kvinner, blir tema som strekker seg utover denne artikkelen. Det særegne med frigjøringspsykologien er imidlertid at den også tar oss, som ser, men ikke handler, inn i analysen ved å kalle oss «passive tilskuere». Slik blir psykologen trukket inn i det diagnostiske kartleggingsarbeidet som part i klientens symptombilde. Psykologen blir inhabil gjennom sitt medlemskap i et samfunn hvor fattigdom og menneskehandel stilltiende godtas. Psykologer utfordres til bevisstgjøringsarbeid slik at ikke store grupper av traumatiserte og marginaliserte mennesker blir stående på utsiden av fagets interessefelt. Vi oppfordres også, både som fagpersoner og som representanter fra den rike del av verden, til bevisstgjøring rundt vår egen rolle i et samfunn hvor sult legger premissene for menneskers livsvalg. Zygmunt Bauman (1998) hevder at å sette spørsmålsteget ved de tilsynelatende ubestridelige premissene for vår livsstil er den mest presserende av tjenestene vi skylder våre medmennesker og oss selv.

Frigjøringspsykologiske modeller har potensial til å sette disse kvinnenes lidelse inn i en helhetlig faglig forståelsesmodell

I vår del av verden er vi blitt sosialisert til å tåle mye så lenge det angår «de andre », og så lenge vi hører til den privilegerte gruppen mennesker som har fordeler av en urettferdig verdensorden. Psykiater Judith Herman beskriver det hun kaller «kollektiv dissosiasjon». Dissosiasjon blir blant verdens privilegerte praktisert som en sosial norm der vi som har ressurser til å kunne skape endring, i stedet skaper ro rundt våre egne privilegier ved å støtte hverandre i en kollektiv dissosiasjon (Herman, 2003). Watkins og Shulman (2008) hevder at en del psykiske symptomer, blant annet depresjonssymptomer, er mer utbredt i nord enn i sør. De setter disse symptomene inn i en global forståelsesramme, kaller dem «tilskuersymptomer» og hevder at symptomene er prisen vi må betale for å leve vårt liv i dissosiert avstand fra vår egen virkelighet. Frigjøringspsykologer snur på rollene og kaller oss privilegerte mennesker i nord «offer» for individfokusede selvdestruktive krefter og for samfunnsmekanismer vi ikke vedkjenner oss. I et verdenssamfunn splittet av en global «berlinmur» anklages vi for, ved hjelp av kollektiv dissosiering, å møte vår egen tidsalders største utfordringer med ignoranse og passivitet.

Konklusjon

Sexbasert menneskehandel med kvinner er et kjønnet, menneskerettslig, politisk og psykologisk problem av alvorlig grad og med stor utbredelse. Nigerianske kvinner i Stavangers gater viser frem en virkelighet som mange av oss helst ville fortrenge. I sene kveldstimer, mens haglbygene har slått vannrett innover oljehovedstaden, har jeg fått stifte bekjentskap med kvinner hvis blikk jeg ikke kan glemme. Stolte, sterke blikk – og blikk av bunnløs håpløshet. Artikkelen retter søkelyset mot en sårbar gruppe i vårt samfunn og argumenterer for at denne fortjener større grad av oppmerksomhet fra psykologien som fagfelt. Kvinner utnyttet i internasjonal sexindustri er en marginalisert gruppe mennesker som eksponeres for maktovergrep, vold og psykisk press, og som fremviser høy grad av psykisk symptomatologi. Frigjøringspsykologiske modeller har potensial til å sette disse kvinnes lidelse inn i en helhetlig faglig forståelsesmodell. Det frigjøringspsykologiske perspektivet er et radikalt perspektiv som trekker oss alle inn i en samfunnsanalyse med utgangspunkt i den marginaliserte kvinnens blikk. Det er et perspektiv som ser individuell symptomatologi i en kontekst av politisk makt og undertrykning, og som trekker paralleller mellom psykologisk behandling og frigjøring på ulike nivå. Frigjøringspsykologi synes derfor særlig relevant som forståelsesramme for psykiske problemer skapt i og av internasjonal trafficking. Artikkelen peker på hvordan frigjøringspsykologisk arbeid, både i klinikk og i politikk, kan ha relevans for kampen mot menneskehandel.

Referanser

- Antonopoulou, C. (2006). Symptoms of Post- Traumatic Stress Disorder in Victims of Sex- Related Trafficking. *International Psychology Bulletin*, 10, 32–37.
- Bauman, Z. (1998). *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser*. Oslo: Vidarforlaget.
- Berman, J. & Marshall, P. (2011). Evaluation of the International Organization for Migration and its Efforts to Combat Human Trafficking (Norad-rapport nr. 11/2010). Oslo: Norad.
- Bjørndahl, U. (2012). *Farlige forbindelser*. Oslo: Pro Sentret.
- Brunovskis, A. (2007). Når ofre for menneskehandel sier nei til hjelp. I L. Jessen (Red.), *Det ideelle offer* (s. 223–244). Oslo: Koloritt forlag.
- Brunovskis, A. & Surtees R. (2012). A fuller picture. Addressing trafficking-related assistance needs and socio-economic vulnerabilities (Fafø-rapport nr. 2012:29). Oslo: Fafø.
- Bymisjonscenteret i Stavanger (2013). *Albertine – Årsmelding 2012*. Stavanger: Kirkens Bymisjon.

- Christie, D.J. (2010). Series Editor Preface. I *Psychology of Liberation*. New York: Springer.
- Cwikel, J. & Hoban, E. (2005). Contentious issues in research on trafficked women working in the sex industry: Study design, ethics, and methodology. *The Journal of Sex Research*, 42, 306–316.
- Farley, M., Cotton, A., Lynne, J., Sybille, Z., Spiwak, F. & Reyes, M. et al. (2003). Prostitution and trafficking in nine countries. An update on violence and posttraumatic stress disorder. I M. Farley (red.), *Prostitution, Trafficking and Traumatic stress* (s. 115–131). New York: The Haworth Press.
- Farr, K. (2005). *Sex Trafficking; The Global Market in Women and Children*. New York: Worth Publishers.
- Herman, J. L. (1997). *Trauma and Recovery: The aftermath of violence from domestic abuse to political terror*. USA: Pandora.
- Herman, J. L. (2003). Introduction: Hidden in plain sight: Clinical observations on prostitution. I M. Farley (red.), *Prostitution, Trafficking and Traumatic stress* (s. 1–13). New York: The Haworth Press.
- Hossain, M., Zimmerman, C., Abas, M., Light, M. & Watts, C. (2010). The relationship of trauma to mental disorders among trafficked and sexually exploited girls and women. *American Journal of Public Health*, 100, 2442–2449.
- Jeffreys, S. (2009). *The Industrial Vagina. The Political Economy of the Global Sex Trade*. New York: Routledge.
- Laraas, K. T., Sommerseth, K. (2012, 14. februar). *Et liv uten sult* (Redd Barna-rapport). Nedlastet den 3. mars 2013 fra <http://www.reddbarna.no/nyheter/et-liv-uten-sult>.
- Lavik, N. J. & Sveaass, N. (2005). *Politisk psykologi*. Oslo: Pax forlag.
- Mama, A. (1995). *Beyond the Masks*. London: Routledge.
- Marmo, M. & Chazal, N. (2010). The trafficked woman: Ideal or blameworthy victim? I Jaworski, J. (red.), *Advances in Sociology Research, Volume 7*. New York: Nova Science Publishers.
- Martín-Baró, I.M. (1996). *Writings for a Liberation Psychology*. USA: Harvard University Press.
- Matei, I. (2010). *Til salgs: Mariana, 15 år*. Oslo: Pantagruel.
- Moane, G. (2011). *Gender and colonialism. A psychological analysis of oppression and liberation*. Great Britain: Palgrave Macmillan.

- Montero, M. & Sonn, C. (2010). About Liberation and Psychology: An Introduction. I *Psychology of Liberation* (s. 1–10). New York: Springer.
- Monzini, P. (2005). *Sex Traffic. Prostitution, Crime and Exploitation*. London: Zed Books.
- Naijiria, I., Ugwuegbulam, C., Homrich, A. & Kadurumba, U. (2009). Cross-Cultural Counseling in Nigeria. I *Cross-Cultural Counseling* (s. 435–445). USA: SAGE.
- Nielsen, M. B. (2012). *Muntlig informasjon*. Oslo: Krisesentersekretariatet, ROSA prosjektet.
- Okonofua, F., Ogbomwan, A., Alutu, A., Kufre, O. & Eghosa, A. (2004). Knowledge, attitudes and experiences of sex trafficking by young women in Benin City, South-South Nigeria. *Social Science and Medicine*, 59, 1315–1327.
- Pro Sentret (2012). *Året 2011*. Oslo.
- Rasmussen, R. H. (2011). *Menneskehandel og Juju*. Odense: Servicestyrelsen.
- Raymond, J. G. (2003). Ten reasons for not legalizing prostitution and legal response to the demand of prostitution. I M. Farley (red.), *Prostitution, Trafficking and Traumatic stress* (s. 115–131). New York: The Haworth Press.
- Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2011–2014). *Sammen mot menneskehandel*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Roxburgh, A., Degenhardt, L. & Copeland, J. (2006). Posttraumatic stress disorder among female street-based sex workers in the greater Sydney area, Australia. *BMC Psychiatry*: 101186/1471–244x-6–24.
- Scarpa, S. (2008). *Trafficking in Human Beings. Modern Slavery*. Oxford: Oxford University Press.
- Skilbrei, M.-L., Tveit, M. & Brunovskis, A. (2006). *Afrikanske drømmer på europeiske gater* (Faforapport nr. 525). Oslo: Fafo
- Skilbrei, M.-L. & Tveit, M. (2007). Facing return. Perceptions of Repatriation among Nigerian Women in Prostitution in Norway (Fafo-rapport nr. 555). Oslo: Fafo.
- Skilbrei, M.-L. (2009). Nigeriansk prostitusjon på norsk; Feil kvinner på feil sted. I Myhleisen & Røthing (red.), *Norske seksualiteter* (s. 165–184). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Tsutsumi, A., Izutsu, T., Poudyal., A, Kato & S., Marui, E. (2008). Mental health of female survivors of human trafficking in Nepal. *Social Science & Medicine*, 66, 1841–1847.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2007). *Feature on human trafficking* (UNODC annual report 2007). New York: United Nations.

- Watkins, M. & Shulman, H. (2008). *Toward Psychologies of Liberation*. New York: Palgrave Macmillan.
- Yakushko, O. (2009). Human Trafficking: A review for Mental Health Professionals. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 31, 158–167.
- Zimmerman, C., Yun, K., Watts, C., Shvab, I., Trappolin, L., Treppete, M. et al. (2003). *The Health Risks and Consequences of Trafficking in Women and Adolescents. Findings from a European Study*. London: London School of Hygiene and Tropical Medicine (LSHTM).
- Zimmerman, C., Hossain, M., Yun, K., Roche, B., Morison, L. & Watts, C. (2006). Stolen smiles: a summary report on the physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked in Europe. London: London School of Hygiene and Tropical Medicine.
- Zimmerman, C., Hossain, M., Yun, K., Gajdaziev, M., Guzun, N., Tchomarova, M. et al. (2008). The health of trafficked women: A survey of women entering posttrafficking services in Europe. *American Journal of Public Health*, 98, 55–59.